

BOKJES IN NATTE RUIGTEN EN MOERASVEGETATIES

Eddy Wymenga

In 1995 heb ik een kleine bijdrage over Bokjes geschreven in de Nieuwsbrief van de Nederlandse Steltloperwerkgroep (Wymenga 1995). Omdat de waarnemingen vrijwel geheel in Friesland zijn gedaan, leek het de moeite waard deze bijdrage ook in Twirre op te nemen. De oorspronkelijke tekst is aangevuld met enkele recente waarnemingen en nieuwe informatie.

INLEIDING

Het Bokje, vanwege z'n formaat in het Fries de Heale snip, is in ons land vooral een najaarsvogel, die het meest wordt waargenomen gedurende de trek in de maanden oktober en november (SOVON 1987). De soort is overwegend te vinden in natte graslanden, moerassen, natte heide, duinvalleien en dergelijke. Ook op droge heidevelden worden echter wel Bokjes aangetroffen (mededeling Rolf Griffioen). Het Bokje is een geregelde maar betrekkelijk schaarse doortrekker. Goede informatie over aantallen doortrekkers is nauwelijks voorhanden.

Bokjes worden zelden met meerdere exemplaren tegelijk gezien. Meestal blijft het bij één of enkele exemplaren, en de soort wordt doorgaans beschouwd als solitaire vogel. Waarnemingen van wat grotere aantallen bijeen worden zelden gedaan (vgl. Cramp & Simmons 1983). Ook in Vo-

gels in Friesland worden maar vier gevallen genoemd van waarnemingen van meerdere exemplaren tegelijk (van der Ploeg 1977). Toch worden af en toe meerdere vogels bij elkaar waargenomen. Zo is er o.a. een voorjaarswaarneming bekend van vijf Bokjes (5 maart 1983) in ruige randen van graslandpercelen tijdens een watersnip-pentelling van de Wielenwerkgroep rond de Groote Wielen (Nijland, 1995) en een najaarswaarneming van enkele tientallen Bokjes bij de Westerplas op Schiermonnikoog (mededeling Arend van Dijk).

Tijdens veldonderzoek in een aantal gebieden in Friesland in oktober 1990 werden opvallend veel Bokjes gezien. Reden om daar enige aandacht aan te schenken.

RELATIEF HOGE AANTALLEN

De waarnemingen werden gedaan in de periode 11-15 oktober 1990 in een aantal Friese natuurgebieden (Hout-

wiel, Tusken Lytsen, De Leijen en Alde Feanen). Bij het doorlopen van enkele natte terreindelen werden bij De Leijen ca. 20, in het Houtwiel tot maximaal 30 en in de Tusken Lytsen 10 Bokjes gezien. In de Wolwarren (een terrein in de Alde Feanen) werden op een gedeelte van ongeveer 5 hectare ca. 20 vogels opgestoten (waarneming Yde van der Heide, Wiebe Sjoerd van der Veen). Naast Bokjes werden op alle genoemde locaties ook tientallen tot maximaal enkele honderden Watersnippen gezien.

Na een flink koude nacht op 15 oktober 1990, waarin sprake was van veel vogeltrek ('s nachts overtrekkende lijsterachtigen en Smienten), werden de reservaten in de dagen daarna wederom voor veldwerk bezocht. Toen werden in elk gebied nog wel enkele exemplaren gezien, maar niet meer de hoge aantallen van daarvoor. Dit doet een snelle wegtrek vermoeden.

De waargenomen vogels bevonden zich op slechts een klein deel van de betrokken gebieden. Omdat niet alle ogenschijnlijk geschikte terreindelen werden onderzocht, mag aangenomen worden dat alleen al in de bezochte natuurgebieden in totaal meer dan honderd Bokjes aanwezig zijn geweest (waarbij de aanname wordt gedaan dat de kans op dubbelstellingen minimaal is geweest). Het is niet duidelijk of het hier om een 'normale' situatie gaat of om een uitzondering. Wel is bekend dat in genoemde terreinen jaarlijks veel Bokjes doortrekken; ook in andere natte en moerassige natuurreservaten in Noord-Friesland is dat het geval (mededeling Arend Timmerman). Aan de andere kant kunnen de aantallen Bokjes in een bepaald terrein jaarlijks sterk wisselen (mededeling Arend van Dijk).

TERREINVOORKEUR

De Bokjes werden in de bezochte ge-

Bokje, in moerasruigte

foto Flip de Nooyer

bieden aangetroffen in zeer natte, ruige vegetaties. Om hiervan een indruk te geven, worden de terreindelen waar de vogels zijn aangetroffen kort beschreven:

Tusken Lytsen (westelijk van Rinsumageest): De vogels zijn gezien in een 2 hectare groot deel van het Staatsbos-beheer-reservaat. Het betreffende terreindeel bestaat uit verlande veenputten, met een verruigde veenmosrietland-vegetatie (oud verzuurd rietland met veel veenmossen), en deels uit verruigde, niet jaarlijks gemaaide ribben tussen de veenputten. Het terrein was ten tijde van het bezoek zeer nat.

Houtwiel (noordelijk van Veenwouden): Licht beweid (niet gemaaid), zeer natte en voedselarme graslanden met veel Pitrus. De graslanden worden afgewisseld met vele dichtgegroeide veenputjes (vaak van 5 bij 10 m). In de veenputjes bevinden zich (ook licht beweid) ruige veenmosrietland-vegetaties. Het terrein waar de Bokjes zijn gezien, beslaat een oppervlakte van ongeveer 15 hectare.

De Leijen: Bij De Leijen zijn de vogels aangetroffen op een ca. 2 hectare groot boezemland aan de westzijde van het meer (Doksterheide bij de Tike), dat destijds al enkele jaren niet meer was gemaaid. In het centrum was sprake van een ondiepe waterplas, met slikveldjes en daaromheen ruige grote zeggen- en moerasvegetaties. Dominante soorten waren o.a. Scherpe zegge, Oeverzegge, Liesgras en Rietgras.

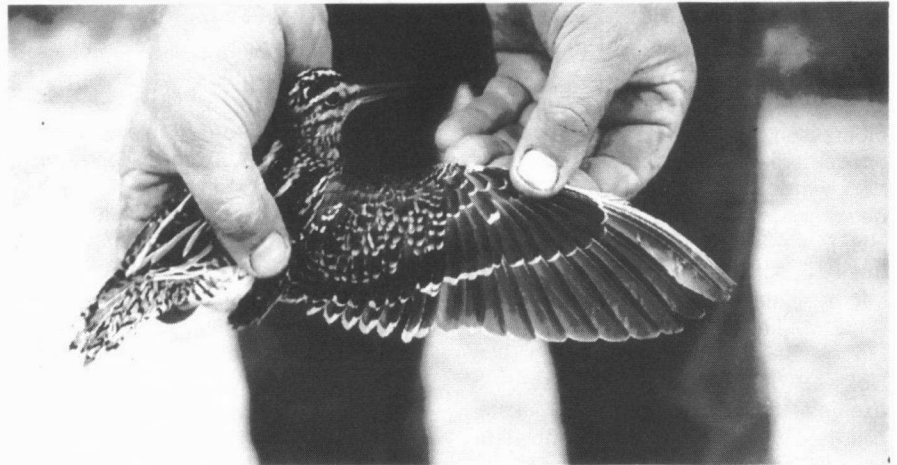
Wolwarren (zuidelijk van Earnewâld): Het 'Bokjes-gedeelte' van de Wolwarren omvat 5 hectare extensief begraasde, voormalige graslanden, die tegenwoordig voor een belangrijk deel uit Pitrus bestaan, afgewisseld met Rietgras, Oeverzegge en grazige gedeelten. De vegetatie is zeer ruig. Ook dit terrein is in het najaar zeer nat, met plaatselijk ondiepe waterplassen en kleine slikrandjes.

Uit voorgaande beschrijving blijkt, dat de vogels steeds zijn waargenomen in zeer natte, sterk verruigde vegetaties, die niet gemaaid en hoogstens licht beweid worden. Deels is sprake van echte moerasvegetaties (veenmosrietlanden, grote zeggengemeenschappen), deels van ruige, zeer natte graslanden (in vegetatiekundige termen

kleine zeggenvegetaties en overstromingsgraslanden). De vegetatie was in alle gevallen tussen de 20 en 80 cm hoog (in het laatste geval in de vorm van af en toe een hoge pol), en had een open, ijle structuur afgewisseld met waterplasjes, slikrandjes en hoger opgaande, dichtere vegetaties. Mogelijk dat juist de open plaatsen (vaak de waterplassen) fungeren als foerageerplaats, terwijl de ruige, structuurrijke vegetaties voor de dekking zorgen.

De hier beschreven gebiedsvoorkeur komt vrij goed overeen met de beschrijving van Gerritsen (1994): hij

door Pedersen (1995), die in Denemarken enkele wintermaanden een met een radiozender gemerkt Bokje volgde. Het bleek dat het Bokje vooral 's nachts foerageerde en overdag vooral rustte, sliep of waakzaam gedrag vertoonde. Vliegbewegingen werden overdag niet opgemerkt, tenzij de vogel werd verstoord. 's Nachts bleek het Bokje veel actiever te zijn en zich te verplaatsen naar enkele kilometers verder gelegen akkers en weilanden om te foerageren. 's Nachts werd intensief gefoerageerd. Het meest frequent verbleef de vogel in bovengenoemde kleine zeggen- en ruige

Bokje, in de hand

foto Arend Timmerman

noemt natte Liesgrasvegetaties die in de nazomer-herfst tot een lengte van ca. 10 cm worden afgegraasd, en verder o.a. afstervende Kalmoesvegetaties. De vogels bij de Doktersheide bevonden zich ook op deels wegtrotende Liesgras- en zeggenvegetaties. Aanwezigheid van waterplasjes lijkt essentieel, waarbij de waterdiepte enkele cm's bedraagt (zie ook Gerritsen 1994). Ook terreinbeschrijvingen van pleisterende Bokjes in het buitenland sluiten aan bij de hier beschreven habitats. Zo trof de Deense onderzoeker Pedersen (1995) overwinterende Bokjes aan in kleine zeggenvegetaties met o.a. Veenpluis, veenmossen, Zwarte zegge en ook Pitrus, en voorts in natte graslanden met veel Ruwe smele en Pitrus.

RUSTGEBIED OF FOERAGEERPLAATS ?

Over het voedselgedrag van Bokjes is slechts weinig bekend. Interessante informatie daarover wordt gegeven

graslandvegetaties.

Het onderzoek van Pedersen (1995) laat enkele verrassende zaken zien. We kunnen derhalve niet voetstoots aannemen, dat Bokjes de bovengenoemde ruigten ook als foerageergebied gebruiken. Of de bevindingen van Pedersen, die betrekking hebben op een wintersituatie, ook geldig zijn tijdens de doortrekperiode is niet bekend. Wat dat betreft kan het Bokje nog vele geheimen prijsgeven.

NATTE RUIGTEN, DE MOEITE WAARD

In tegenstelling tot Watersnippen worden Bokjes in natte graslanden met een korte gemaaid of beweid vegetatie niet of nauwelijks waargenomen (eigen waarnemingen, vgl. Nijland & Timmerman 1986). Bokjes lijken een voorkeur te tonen voor (zeer) natte, ruige en moerasige vegetaties. In vele bronnen wordt het verschil in habitatvoorkeur met de Watersnip gemeld. Wel verkeren Watersnippen en

Bokjes in bovengenoemde moerassige terreinen dikwijls in elkaars gezelschap.

Bokjes kunnen in genoemde terreintypen in relatief flinke aantallen voorkomen. Toch zijn waarnemingen als in deze bijdrage beschreven niet alledaags. Dat heeft waarschijnlijk ook te maken met de waarnemersactiviteiten. Maar weinig mensen trekken er in het najaar op uit, om moerassige terreinen te doorkruisen waar betrekkelijk weinig vogels zijn te zien. Het betekent mogelijk wel, dat de soort in grotere aantallen doortrekt dan op grond van de reguliere losse waarnemingen verwacht zou worden.

Delen van de terreinen waar de Bokjes zijn gezien bestaan uit ruige, natte Pitrusvegetaties op veengrond. Deze zijn

ontstaan door een verandering van een intensief landbouwkundig beheer naar een extensief begrazingsbeheer (met een verhoogd waterpeil). Ook bij natuurontwikkeling in combinatie met een extensief beheer komen o.a. genoemde vegetaties tot ontwikkeling. Dergelijke vegetaties worden veelal laag gewaardeerd, omdat ze botanisch gezien weinig waarde hebben (de veenmosrietlanden zijn wel zeer waardevol) en ook de dichtheid aan broedvogels vaak laag is (nauwelijks weidevogels en ook weinig 'echte' moerasvogels).

De waarnemingen laten zien, dat ook dergelijke weinig intensief gebruikte en 'natuurlijk' ogende vegetaties van betekenis kunnen zijn. Dat geldt overigens niet alleen de functie als pleisterplaats voor Bokjes, maar zeker ook de bete-

kenis als slaapplek voor bijvoorbeeld Bruine en Blauwe kiekendieven, Graspiepers en Waterpiepers. Hoewel ik geen tellingen heb uitgevoerd zijn mij slaapplekken van Waterpiepers bekend in natte ruigten in o.a. de Wolwarren en het gebied Earnewarre aan de oostkant van Earnewâld. In beide gebieden, maar bijvoorbeeld ook in de Sippenfennen en het Houtwiel, bevinden zich slaapplekken van Blauwe kiekendieven. Bovendien kunnen in natte ruigten ook veel eenden broeden: in de Sippenfennen bijvoorbeeld, dat voor een belangrijk deel uit natte ruigten bestaat met nauwelijks open water, broeden naar schatting 250-300 Wilde eenden (waarneming Yde van der Heide, Wiebe Sjoerd van der Veen) op een oppervlakte van 100 hectare!

LITERATUUR

- Cramp S. & K.E.L. Simmons (eds.) 1983. The birds of the Western Palearctic. Deel III. Oxford University Press, Oxford.
- Gerritsen G. 1990. Een goede methode om Bokjes te vangen. Het legnet. Op het Vinketouw 76, 11-13.
- Nijland F. & A. Timmerman Azn. 1990. Tellingen van doortrekkende Watersnippen *Gallinago gallinago* op vochtige graslanden in Friesland. Limosa 63, 95-102.
- Nijland F. 1995. Vogelarchief Groote Wielen 1978-1987, steltlopers deel 1. Twirre 6 (3):1-7
- Pedersen, M.B. 1995. Opportunistic behaviour as key-determinant in the wintering strategy of the Jack Snipe *Limnospiza minima* in southern Scandinavia. Wader Study Group Bulletin 78, 23-26.
- Ploeg D.T.E. van der, W. de Jong, M.J. Swart, J.A. de Vries, J.H.P. Westhof, A.G. Witteveen & B. van der Veen 1977. Vogels in Friesland deel 2. De Tille, Leeuwarden.
- SOVON 1987. Atlas van de Nederlandse vogels. SOVON, Arnhem.
- Wymenga E. 1995. Veel bokjes in ruige moeras- en graslandvegetaties. NSWG Nieuws 3 (1/2), 10-11.

E. Wymenga, Veenhout 11, 9269 VL Veenwouden